



DOI: 10.58423/2786-6742/2025-10-416-431
УДК 657.6

Наталія МОСКАЛЬ

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і аудиту
Львівського національного університету ім. І. Франка
Львів, Україна

ORCID ID: [0000-0002-8761-2426](https://orcid.org/0000-0002-8761-2426)

Scopus Author ID: [57218282227](https://scopus.org/authorid/57218282227)

e-mail: nataliya.moskal@lnu.edu.ua

РОЛЬ ПРОФЕСІЙНОГО СКЕПТИЦИЗМУ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЯКОСТІ АУДИТУ: ЕТИЧНИЙ, КОГНІТИВНИЙ ТА ПОВЕДІНКОВИЙ ВИМІРИ

Анотація. Предметом дослідження є професійний скептицизм як багатовимірне явище в аудиторській діяльності, що охоплює когнітивні, етичні та поведінкові аспекти професійної компетентності аудитора. Метою дослідження є розробка концептуальної моделі професійного скептицизму аудитора через визначення його структурних складових та механізмів впливу на якість аудиторських послуг. Методологічною основою дослідження є системний підхід до аналізу професійного скептицизму як комплексного явища. Розроблено концептуальну модель професійного скептицизму, що інтегрує когнітивний, етичний та поведінковий виміри як взаємопов'язані компоненти професійної компетентності аудитора. Когнітивний вимір охоплює критичне мислення, аналітичність та гнучкість професійного судження; етичний відображає внутрішню мотивацію до збереження незалежності та об'єктивності; поведінковий характеризується настороженістю до ризиків та готовністю до обґрунтованих професійних дій. Систематизовано чинники впливу на реалізацію професійного скептицизму за трьома рівнями: особистісним (допитливість, етична зрілість, здатність до саморефлексії), професійним (якість освіти, практичний досвід, міждисциплінарна підготовка) та організаційним (корпоративна культура, системи контролю якості, мотиваційні механізми). Запропоновано типологію скептичного мислення, що включає чотири типи: довірливий, прагматичний, критичний та надмірний, з характеристикою їх переваг, обмежень та рекомендацій щодо використання в командній роботі. Результати дослідження мають практичне значення для підвищення якості аудиторських послуг через удосконалення системи професійної підготовки аудиторів та оптимізацію організаційних процесів в аудиторських фірмах. Розроблена типологія може використовуватися для діагностики індивідуальних особливостей скептичного мислення працівників, формування збалансованих команд при виконанні аудиторських завдань та цілеспрямованого розвитку професійних компетентностей. Концептуальна модель професійного скептицизму може бути інтегрована в освітні програми підготовки аудиторів, програми сертифікації та підвищення кваліфікації. Систематизація чинників впливу створює основу для розробки цільових заходів щодо формування організаційної культури, що сприяє розвитку критичного мислення та етичної поведінки аудиторів. Професійний скептицизм є ключовою детермінантою якості аудиторських послуг, що вимагає комплексного підходу до його формування та розвитку. Подальші дослідження можуть включати розробку емпіричних інструментів вимірювання



This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)



рівня професійного скептицизму та аналіз культурних особливостей його прояву в різних національних контекстах.

Ключові слова: професійний скептицизм, якість аудиту, критичне мислення, професійна етика аудитора, професійне судження.

JEL Classification: M42

Absztrakt. A kutatás tárgya a hivatásos szkepticizmus, mint többdimenziós jelenség az könyvvizsgálói tevékenységben, amely magában foglalja a könyvvizsgáló szakmai kompetenciájának kognitív, etikai és viselkedési aspektusait. A tanulmány célja egy koncepcionális modell kidolgozása az könyvvizsgáló hivatásos szkepticizmusára vonatkozóan, strukturális összetevőinek és a könyvvizsgálói szolgáltatások minőségére gyakorolt hatásmechanizmusok meghatározása. A kutatás módszertani alapját a szkepticizmus komplex jelenségként való rendszerszemléletű megközelítése adja. Kidolgozásra került a hivatásos szkepticizmus koncepcionális modellje, amely integrálja a kognitív, etikai és viselkedési dimenziókat, mint az könyvvizsgáló szakmai kompetenciájának egymással összefüggő komponenseit. A kognitív dimenzió magában foglalja a kritikai gondolkodást, az analitikus képességet és a szakmai ítélet rugalmasságát; az etikai dimenzió a függetlenség és az objektivitás megőrzésére irányuló belső motivációt tükrözi; a viselkedési dimenzió pedig a kockázatokkal szembeni éberséggel és a megalapozott szakmai cselekvésre való készenléttel jellemezhető. Rendszerezésre kerültek három szinten a hivatásos szkepticizmus megvalósítását befolyásoló tényezők: egyéni (kíváncsiság, etikai érettség, önreflexiós képesség), szakmai (oktatás minősége, gyakorlati tapasztalat, interdiszciplináris felkészültség) és szervezeti (vállalati kultúra, minőségellenőrzési rendszerek, motivációs mechanizmusok). Javaslatot nyert a szkeptikus gondolkodás tipológiája, amely négy típust foglal magában: bizalmas, pragmatikus, kritikus és túlzó, mindegyik előnyeinek, korlátainak és a csapatmunkában való alkalmazásának ajánlásaival. A kutatás eredményei gyakorlati jelentőséggel bírnak a könyvvizsgálói szolgáltatások minőségének javításában a könyvvizsgálók szakmai képzésének tökéletesítésén és az könyvvizsgálói cégek szervezeti folyamatainak optimalizálásán keresztül. A kidolgozott tipológia alkalmazható az egyéni szkeptikus gondolkodás sajátosságainak diagnosztizálására, kiegyensúlyozott csapatok kialakítására könyvvizsgálói feladatok során, valamint a szakmai kompetenciák célzott fejlesztésére. A hivatásos szkepticizmus koncepcionális modellje beépíthető a könyvvizsgálók képzési programjaiba, a minősítési és továbbképzési rendszerekbe. A befolyásoló tényezők rendszerezése alapot teremt olyan szervezeti kultúra kialakítására irányuló intézkedések kidolgozásához, amely elősegíti a kritikai gondolkodás és az etikus magatartás fejlődését a könyvvizsgálóknál. A hivatásos szkepticizmus a könyvvizsgálói szolgáltatások minőségének kulcsfontosságú determinánsa, amely komplex megközelítést igényel annak formálásához és fejlesztéséhez. A további kutatások kiterjedhetnek empirikus mérőeszközök kidolgozására a hivatásos szkepticizmus szintjének meghatározásához, valamint annak kulturális sajátosságainak elemzésére különböző nemzeti kontextusokban.

Kulcsszavak: hivatásos szkepticizmus, könyvvizsgálói minőség, kritikai gondolkodás, a könyvvizsgáló szakmai etikája, szakmai ítélet.

Abstract. This study examines professional skepticism as a multidimensional phenomenon within auditing practice, encompassing cognitive, ethical, and behavioral aspects of professional competence in auditing. It aims to develop a conceptual model of professional skepticism by identifying its structural components and the mechanisms through which it influences audit quality. The research employs a systematic approach to analyzing professional skepticism as a complex and multifaceted construct. The proposed conceptual model integrates cognitive, ethical, and behavioral dimensions as interrelated facets of auditors' competence. The cognitive dimension includes critical thinking, analytical abilities, and flexibility in professional judgment. The ethical dimension reflects internal motivation to uphold independence and objectivity. The behavioral dimension is characterized by risk awareness and a readiness to take well-reasoned professional actions. Factors

affecting the application of professional skepticism are systematized across three levels: personal (inquisitive mindset, ethical maturity, self-reflective capacity), professional (quality of education, practical experience, interdisciplinary training), and organizational (corporate culture, quality control systems, and incentive mechanisms). A typology of skeptical thinking is proposed, comprising four types—trusting, pragmatic, critical, and excessive—each described in terms of strengths, limitations, and practical recommendations for audit engagements. The findings offer practical implications for enhancing audit quality through improvements in auditor education and training, as well as the optimization of organizational processes within audit firms. The developed typology can be used to assess individual skeptical thinking patterns, facilitate the formation of balanced and effective audit teams, and guide the targeted development of professional competencies. Furthermore, the conceptual model may be incorporated into auditor education curricula, certification programs, and continuing professional development initiatives. The systematization of influencing factors provides a foundation for developing measures aimed at fostering an organizational culture that promotes critical thinking and ethical conduct among auditors. Professional skepticism is a critical determinant of audit quality, necessitating a comprehensive and integrated approach to its cultivation and advancement. Future research may focus on the development of empirical instruments for measuring professional skepticism and examining cultural differences in its expression across national auditing contexts.

Keywords: professional skepticism, audit quality, critical thinking, auditor professional ethics, professional judgment.

Постановка проблеми. У контексті зростаючої складності бізнес-процесів, появи нових фінансових інструментів та посилення регуляторних вимог особливого значення набуває здатність аудиторів зберігати критичне ставлення до інформації, що перевіряється. Професійний скептицизм визнається міжнародними стандартами аудиту як обов'язковий елемент професійної поведінки аудитора, проте його практична реалізація залишається неоднорідною та часто недостатньою. Численні задокументовані випадки неналежного виконання аудиторських послуг впродовж останніх десятиліть та корпоративні скандали міжнародного масштабу, засвідчили важливість скептичного мислення для виявлення ризиків шахрайства та суттєвих викривлень фінансової звітності.

Аналіз сучасної аудиторської практики свідчить про існування суттєвого розриву між нормативними вимогами щодо застосування професійного скептицизму та його фактичною реалізацією в діяльності аудиторів. Цей розрив зумовлений як недостатнім розумінням сутності скептичного мислення, так і відсутністю систематизованих підходів до його формування та розвитку [1]. Традиційні методи навчання аудиторів часто зосереджуються на технічних аспектах надання послуг, приділяючи недостатню увагу розвитку критичного мислення та етичної чутливості.

Особливої актуальності проблема набуває в умовах цифровізації аудиторських процесів, коли застосування автоматизованих інструментів аналізу може створювати ілюзію достатності формальних процедур без належного критичного осмислення отриманих результатів. Водночас зростаючий тиск комерційних інтересів на аудиторські фірми може негативно впливати на готовність аудиторів ставити складні запитання та проводити поглиблені перевірки у випадках виявлення підозрілих обставин. Керівники аудиторських



фірм стикаються з викликами формування команд, здатних ефективно виявляти ризики та приймати обґрунтовані професійні судження, проте часто не мають достатніх інструментів для діагностики індивідуальних особливостей скептичного мислення співробітників.

Зазначені обставини обумовлюють необхідність комплексного дослідження професійного скептицизму як багатовимірного явища, що охоплює когнітивні, етичні та поведінкові аспекти професійної діяльності аудитора. Актуальним є розроблення теоретичної моделі, яка б інтегрувала різні виміри скептичного мислення та створила основу для практичних інструментів його розвитку й застосування в сучасних умовах аудиторської практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У світовій науці тематика професійного скептицизму активно досліджується, зокрема в рамках теорії поведінкового обліку, тоді як в українському академічному просторі вона лише набирає обертів. M.W. Nelson запропонував модель, у якій розглядає професійний скептицизм як поєднання суджень, знань, особистісних рис і стимулів, що впливають на критичне оцінювання аудиторських доказів [2, с. 155-156]. R.K. Hurrтт доповнює цей підхід, визначаючи скептицизм як багатовимірну характеристику особистості, що включає допитливість, автономність, міжособистісне розуміння та схильність до перевірки інформації [2, с. 156-157]. Незалежність аудитора розглядається як ключова умова прояву скептичного мислення. С. Chiang виокремлює організаційну та операційну незалежність, що визначають здатність аудитора чинити опір тиску клієнта. Залежність від доходів клієнта, перспектива надання консультацій чи конкурентний тиск можуть знижувати рівень професійного скептицизму [2, с. 155]. Низка досліджень, зокрема Endrawes, Harding, Quadackers, акцентують на впливі культури, довіри й особистих переконань на реалізацію скептичного мислення [2, с. 156]. Це вказує на необхідність врахування індивідуальних і контекстуальних чинників для розвитку скептицизму як професійної компетентності.

В українському науковому середовищі дослідження професійного скептицизму здійснюються переважно у межах проблематики забезпечення якості аудиту та професійної етики. Зокрема, В. В. Головач та Т. А. Головач розглядають еволюцію поняття скептицизму та пропонують його трактування як професійного переконання, яке тісно пов'язане з обов'язком аудитора діяти добросовісно, об'єктивно та відповідально [3]. Окремі дослідження присвячено зв'язку між скептицизмом і професійною етикою. У підручнику С. Ф. Голова та співавторів етична поведінка аудитора розглядається як інституційна передумова збереження незалежності й об'єктивності, що є базою для реалізації скептичного підходу у практиці [4]. Аналіз результатів зовнішніх перевірок систем якості в аудиторських фірмах, поданий у матеріалах О. В. Царенко, підтверджує, що порушення саме етичних вимог (чесність, об'єктивність, належна ретельність) часто супроводжуються відсутністю скептичного судження в ключових моментах аудиту [1].

На міждисциплінарному рівні проблема скептицизму розглядається у працях А. Туманян, у яких поведінкові аспекти професійного судження вивчаються крізь призму взаємодії особистісних якостей аудитора, організаційного середовища та типових аудиторських ситуацій [2]. Скептицизм позиціонується як динамічна якість, що реалізується через етичну позицію аудитора, його внутрішню автономію та готовність до дій у ситуаціях тиску.

Попри зростаючу увагу до цієї теми, в українському науковому дискурсі дослідження професійного скептицизму залишаються фрагментарними. Відсутні узгоджені підходи до його вимірювання, типологізації чи інтеграції в моделі професійної підготовки аудиторів. Бракує також ґрунтового аналізу ролі цифровізації, міжособистісної взаємодії в команді та організаційної культури у формуванні скептичного мислення. Наявні дослідження, зокрема З. Л. Бандури, Я. Я. Кріль, Н. В. Москаль, Є. А. Карпенко та ін., лише окреслюють окремі напрями впливу технологічних і управлінських змін на якість аудиту [5, 6, 7, 8].

Таким чином, подальші дослідження в українському контексті мають бути спрямовані на розроблення цілісної концепції професійного скептицизму як етичного та поведінкового феномена, що має стратегічне значення для забезпечення якості аудиторських послуг в умовах трансформації професії.

Формулювання цілей статті. Наукова стаття покликана допомогти краще зрозуміти природу професійного скептицизму та його роль у забезпеченні якості аудиторських послуг. Цілями наукової статті є визначення складових професійного скептицизму як комплексної професійної якості аудитора через розкриття його когнітивного, етичного та поведінкового вимірів, дослідження впливу професійного скептицизму на якість аудиторських послуг шляхом аналізу його застосування на різних етапах аудиторського процесу, а також розроблення пропозицій щодо розвитку скептичного мислення в професійній підготовці аудиторів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійний скептицизм визнається однією з важливих складових якісних аудиторських послуг та є обов'язковим елементом професійної поведінки аудитора відповідно до вимог міжнародного регулювання. У Міжнародному стандарті аудиту (МСА) 200 «Загальні цілі незалежного аудитора та проведення аудиту відповідно до Міжнародних стандартів аудиту» поняття професійного скептицизму трактується як ставлення, що передбачає критичне оцінювання аудиторських доказів, допитливість, уважність до обставин, які можуть вказувати на можливе викривлення фінансової звітності внаслідок помилки або шахрайства [9, с. 75]. Цей підхід вимагає, щоб аудитор аналізував отриману інформацію, зберігаючи незалежність судження і неупередженість протягом усього процесу аудиту.

МСА 240 «Відповідальність аудитора, що стосується шахрайства, при аудиті фінансової звітності» додатково підкреслює важливість застосування професійного скептицизму в контексті ідентифікації ризиків шахрайства. Відповідно до цього стандарту, аудитор зобов'язаний зберігати скептичне ставлення навіть за умов, коли попередній досвід взаємодії з керівництвом



клієнта не викликав сумнівів щодо його доброчесності [9, с. 146]. Таким чином, професійний скептицизм не залежить від особистого ставлення до клієнта, а є інституційно визначеним стандартом професійної поведінки, спрямованим на забезпечення об'єктивної оцінки якості фінансової інформації.

Необхідно розмежовувати професійний скептицизм і підозрілість, оскільки перше поняття базується на конструктивному критичному мисленні, тоді як друге зазвичай асоціюється з емоційно забарвленим ставленням та припущенням вини без належного обґрунтування. Скептицизм не означає апіорного заперечення достовірності тверджень клієнта, а лише вимагає від аудитора обґрунтованої перевірки кожного факту перед формуванням висновку. Це ставлення орієнтоване на пошук як підтверджуючих, так і суперечливих доказів, що забезпечує більш об'єктивне професійне судження.

Професійний скептицизм органічно пов'язаний із дотриманням етичних принципів, передбачених Кодексом етики професійних бухгалтерів. Принципи чесності, об'єктивності, професійної компетентності й належної ретельності становлять нормативну базу, на якій ґрунтується скептичне мислення [10]. Наприклад, вимога до чесності зобов'язує аудитора бути правдивим у професійній діяльності, а застосування скептицизму є засобом уникнення поспішних або хибних висновків, що могли б порушити цей принцип. Вимога професійної ретельності також реалізується через скептичне ставлення до доказів, яке забезпечує глибину та обґрунтованість аналізу.

Професійний скептицизм, будучи важливою складовою якісного аудиту, має багатовимірну структуру, яка охоплює когнітивні, етичні та поведінкові аспекти. Кожен з вимірів виконує окрему функцію у процесі формування обґрунтованого професійного судження.

Когнітивний вимір скептицизму полягає передусім у здатності аудитора мислити критично. Це мислення передбачає систематичний підхід до аналізу інформації, здатність розрізняти факти, припущення та суб'єктивні інтерпретації, а також уміння виявляти логічні неузгодженості у наданих поясненнях або документації [3, с. 6-7]. Аудитор, який застосовує когнітивний скептицизм, не обмежується поверхневим сприйняттям фактів, а прагне до поглибленого розуміння контексту господарських операцій, що перевіряються.

Однією з важливих складових цього виміру є аналітичність – здатність розкладати складні проблеми на логічно пов'язані компоненти, що дозволяє краще усвідомити суть ризиків та ймовірність викривлень. Логічне міркування відіграє роль інструменту, який забезпечує послідовність у побудові суджень і дозволяє уникнути необґрунтованих висновків. Крім того, гнучкість мислення дозволяє аудиту не лише формулювати власні припущення, а й переглядати їх під впливом нових фактів, що особливо важливо за умов невизначеності чи неповноти інформації. Саме ця здатність є запорукою мінімізації впливу когнітивних викривлень і підвищення надійності професійних рішень.

Етичний вимір професійного скептицизму відображає внутрішню мотивацію аудитора до збереження неупередженості, чесності та

відповідальності у виконанні професійних обов'язків. Скептичне мислення не може бути формальним процесом – воно має ґрунтуватися на особистому переконанні діяти в інтересах користувачів фінансової звітності, навіть у ситуаціях, коли це суперечить інтересам клієнта або створює конфліктні обставини. Внутрішня чесність, як моральна категорія, проявляється у готовності аудитора ставити складні запитання, вимагати пояснень і документального підтвердження, навіть якщо це ускладнює комунікацію з представниками клієнта. Етичний вимір скептицизму також включає обов'язок уникати конфлікту інтересів, зберігати незалежність судження і не допускати будь-якого впливу, що може поставити під сумнів об'єктивність висновків.

Поведінковий вимір скептицизму проявляється у конкретних діях аудитора під час виконання аудиторських процедур. Цей вимір характеризується насамперед настороженістю до ризиків, що передбачає уважність до сигналів, які можуть вказувати на можливі викривлення, зокрема невідповідності в документації, незвичайні операції чи непереконливі пояснення з боку керівництва. Таке скептичне ставлення реалізується через ініціативність аудитора у виявленні джерел невизначеності, формулюванні додаткових запитань або прийнятті рішення про розширення обсягу перевірки.

Готовність до дії є ключовою рисою поведінкового виміру, оскільки саме від неї залежить, чи перетвориться скептичне міркування на відповідні аудиторські дії. Це включає прийняття рішень про використання додаткових процедур, проведення розслідування, звернення до експертів або ініціювання внутрішніх консультацій у складних ситуаціях. Поведінковий скептицизм проявляється також у послідовності дій аудитора, здатності задокументувати підстави своїх сумнівів та підтримувати обґрунтованість прийнятих рішень у складних умовах аудиторської перевірки.

Взаємодія когнітивного, етичного та поведінкового вимірів забезпечує цілісність скептичного мислення аудитора і визначає його здатність до ефективної реалізації професійних завдань. Така багаторівнева структура дозволяє глибоко оцінювати отриману інформацію і діяти на основі обґрунтованих суджень, сформованих у межах етичних та нормативних вимог.

Практичне застосування професійного скептицизму виявляється на всіх етапах аудиторського процесу – від первинного планування до формування остаточного висновку. Скептичне ставлення аудитора не є реакцією на конкретну підозрілу обставину, а має супроводжувати весь процес надання аудиторських послуг як інтелектуальне переконання, що забезпечує незалежність, обґрунтованість і якість аудиторського судження [7, с. 25]. Відповідно, прояви професійного скептицизму набувають різних форм залежно від цілей і завдань кожного етапу аудиту.

На етапі планування аудитори приймають низку рішень, які визначають подальший перебіг перевірки, і саме тут закладається основа для реалізації скептичного мислення. Аудитор, який застосовує професійний скептицизм, критично аналізує бізнес-середовище клієнта, вивчає особливості галузі, рівень



внутрішнього контролю, специфіку операцій і організаційну структуру компанії. Такий аналіз не обмежується формальним збором інформації, а передбачає виявлення потенційних зон невизначеності або структурних обмежень, які можуть впливати на достовірність фінансової інформації. У процесі планування скептицизм проявляється в перевірці обґрунтованості результатів попередніх аудиторських послуг: навіть за умови позитивного досвіду співпраці з клієнтом, аудитор не має підстав автоматично переносити минулі висновки на поточний період без критичного перегляду контексту.

Під час збору та оцінки аудиторських доказів аудитор повинен критично оцінювати джерела інформації, звертаючи увагу на їхню достовірність, незалежність і релевантність. За наявності суперечностей між джерелами або при виявленні непрямих ознак невідповідностей скептичний підхід передбачає поглиблений аналіз і, за потреби, розширення обсягу перевірки. На етапі формування аудиторської думки професійний скептицизм виконує функцію гаранта цілісності та послідовності професійного судження. Це проявляється у комплексній оцінці зібраних доказів, де аудитор не надає надмірної ваги окремим елементам перевірки, а розглядає їх у сукупності, з урахуванням взаємозв'язків і логіки розвитку господарських подій. Важливою рисою скептичного підходу на цьому етапі є відкритість до альтернативних пояснень. Остаточне формулювання думки повинне відображати здатність аудитора критично осмислити контекст, межі впливу інформації та власну відповідальність перед користувачами аудиторського звіту.

Реалізація професійного скептицизму в аудиторській діяльності залежить не лише від нормативних вимог чи формальних процедур, але й від комплексу чинників, які формують готовність аудитора до критичного мислення, незалежного судження та відповідальної поведінки. Ці чинники охоплюють особистісні характеристики аудитора, його професійну підготовку та досвід, а також організаційне середовище, в якому здійснюється аудит. Взаємодія зазначених чинників значною мірою зумовлює якість застосування скептичного підходу у практичній діяльності [8, с. 57].

Особистісні чинники становлять фундамент для формування скептичного мислення. Однією з ключових особистих рис, що сприяє розвитку професійного скептицизму, є допитливість. Це когнітивне переконання, що проявляється в прагненні аудитора ставити уточнювальні запитання, досліджувати зміст і контекст господарських операцій, не обмежуючись наданими поясненнями. Допитливість стимулює активний пошук нової інформації та глибше розуміння економічної сутності облікових показників.

Етична зрілість є не менш важливою передумовою реалізації скептичного мислення. Вона виявляється в готовності аудитора приймати рішення відповідно до етичних стандартів, навіть за наявності зовнішнього тиску чи конфлікту інтересів. Така зрілість передбачає глибоке усвідомлення професійної відповідальності перед суспільством, критичне ставлення до компромісів, які можуть знизити об'єктивність перевірки, і стійкість до ситуацій, що провокують

поступки заради збереження клієнта чи уникнення конфлікту. Здатність до саморефлексії посилює дію етичної зрілості, оскільки дозволяє аудитору оцінювати власні судження, виявляти упередження, помилки або надмірну впевненість, що можуть впливати на хід перевірки. Рефлексивний підхід є необхідною умовою виявлення та подолання внутрішніх бар'єрів, які перешкоджають об'єктивному аналізу інформації.

Професійні чинники також істотно впливають на здатність аудитора до реалізації професійного скептицизму. Якісна освіта в галузі обліку та аудиту забезпечує знання нормативної бази, методології перевірки та стандартів формування аудиторського судження. Однак ефективність скептичного мислення не вичерпується технічними знаннями. Вона значною мірою залежить від професійного досвіду, зокрема досвіду роботи в умовах невизначеності, конфліктів чи високого рівня ризику. Практичні ситуації, пов'язані з виявленням шахрайства, помилок або управлінських маніпуляцій, розвивають у аудитора чутливість до ознак викривлень та навички критичного аналізу неоднозначної інформації.

Значущим є також рівень міждисциплінарної підготовки. Знання з галузей права, психології, інформаційних технологій та корпоративного управління розширюють професійний горизонт аудитора, сприяють кращому розумінню поведінки клієнта, внутрішньої логіки управлінських рішень та ризиків, що виникають у складних економічних контекстах. Міждисциплінарний підхід дозволяє аудитору використовувати ширший набір аналітичних інструментів і бути більш стійким до нестандартних ситуацій, що вимагають комплексного мислення та гнучкості у прийнятті рішень.

Організаційні чинники створюють середовище, в якому формується і реалізується скептичне мислення аудитора. Корпоративна культура аудиторської фірми визначає прийнятні норми поведінки, пріоритети та очікування щодо якості аудиторських рішень. Культура, що підтримує незалежність, критичність і відкритість до обговорення складних питань, сприяє прояву скептицизму, тоді як культура, зорієнтована на комерційні інтереси або уникнення конфліктів з клієнтом, може обмежувати скептичне мислення працівників.

Політики внутрішнього контролю за якістю аудиторських завдань, зокрема обов'язковий перегляд складних випадків, залучення експертів, процедури подвійного контролю або ротації персоналу, підсилюють здатність аудитора до реалізації скептичного підходу. Такі політики створюють умови, за яких критичне мислення не лише дозволене, а й очікуване, що зміцнює професійну позицію навіть молодших фахівців.

Системи мотивації та оцінювання результатів роботи також відіграють значну роль у формуванні поведінкової схильності до скептицизму. У разі, якщо мотивація персоналу пов'язана виключно з кількістю виконаних завдань або фінансовими показниками, це може сприяти поспішному прийняттю рішень і зниженню глибини аналізу. Натомість мотиваційні системи, що враховують

якість професійного судження, здатність до незалежного мислення та виявлення ризиків, підтримують скептичну поведінку та стимулюють її розвиток.

Таким чином, ефективне застосування професійного скептицизму в аудиті є результатом дії множинних взаємопов'язаних чинників. Їхня сукупність формує як індивідуальну здатність аудитора до критичного мислення і дій, так і середовище, в якому ця здатність може або розвиватися, або пригнічуватися.

Індивідуальні відмінності у сприйнятті інформації, стилях мислення та професійній поведінці зумовлюють різні способи реалізації професійного скептицизму в аудиторській практиці. Це створює потребу в розробленні типології скептичного мислення, яка дозволяє краще зрозуміти різноманітність проявів скептицизму серед аудиторів та використовувати ці відмінності конструктивно – зокрема в контексті командної роботи. Така типологізація не ставить за мету жорстку класифікацію, а слугує інструментом для усвідомлення сильних і слабких сторін окремих стилів скептичного судження [6, с. 164–165].

Пропонуємо розроблену авторами концепцію оцінки рівня професійного скептицизму аудитора, яку можна використовувати в навчанні, внутрішній підготовці персоналу аудиторських фірм або під час формування команд для виконання завдань (табл. 1).

Умовно можна виокремити чотири типи реалізації професійного скептицизму: довірливий, прагматичний, критичний і надмірний. Кожен із цих типів відображає характерні переконання щодо оцінки інформації, прийняття рішень і взаємодії з іншими учасниками перевірки.

Довірливий тип характеризується високою готовністю приймати твердження клієнта без глибокої перевірки, особливо якщо ці твердження звучать переконливо або супроводжуються авторитетною думкою. Представники цього типу можуть бути схильними до уникання конфліктів, демонструвати лояльність і прагнення зберегти добрі відносини з клієнтом. Основною перевагою довірливого підходу є його спрямованість на підтримку комунікації, однак у контексті аудиту така поведінка створює серйозні ризики – зокрема, зниження ймовірності виявлення суттєвих викривлень або ігнорування ознак шахрайства. У команді аудитори цього типу можуть бути вразливими до впливу домінантних учасників і потребують керівництва з боку більш скептично налаштованих колег.

Прагматичний тип є збалансованим і вважається наближеним до еталонного професійного скептицизму. Представники цього типу зберігають критичне мислення, але уникають як надмірної довіри, так і недовіри. Вони орієнтовані на об'єктивну оцінку доказів, враховують контекст, здатні змінити свою позицію під впливом нової інформації. Такі аудитори зазвичай відкриті до обговорень, конструктивно взаємодіють з іншими членами команди та виявляють гнучкість у прийнятті рішень. Їх присутність у команді сприяє зниженню напруги, збереженню фокусу на суттєвих аспектах перевірки та ефективному узгодженню позицій.

Таблиця 1.

Типологія професійного скептицизму аудитора*

Тип скептичності	Характеристика	Сильні сторони	Ризики та обмеження	Рекомендоване використання в команді
Довірливий скептик (недостатній скептицизм)	Схильність приймати твердження клієнта без достатньої перевірки, уникання конфліктів	Лояльність до клієнта, комунікабельність, зниження напруги у взаємодії	Високий ризик недооцінки викривлень, формування необґрунтованих висновків, загроза якості аудиту	Може брати участь у роботі з клієнтом, але потребує посилення контролю та партнерства з більш скептичними колегами
Скептик-прагматик (помірний скептицизм)	Раціональний пошук істини, критичність без надмірності	Збалансованість, обґрунтованість суджень, гнучкість мислення	Може знижувати пильність у високоризикових умовах	Опора команди, добре підходить для формування висновків та взаємодії з клієнтом
Скептик-критик (високий скептицизм)	Систематична недовіра до тверджень, підвищена пильність до аномалій	Висока здатність до виявлення викривлень і слабких місць, загострене чуття ризиків	Може затягувати процес, створювати напругу в команді або у відносинах з клієнтом	Ефективний у фазі аналітики, при розслідуванні шахрайства або аналізі високоризикових ділянок
Надмірний скептик (екстремальний скептицизм)	Скептицизм, що переходить у недовіру як базове переконання	Уточнює межі допустимого, кидає виклик усталеним припущенням	Паралізує процес прийняття рішень, демотивує інших, створює конфлікти	Варто залучати з обережністю, під керівництвом старшого аудитора, як критичний голос у ключових вузьких місцях

* Сформовано автором

Критичний тип відзначається високим рівнем аналітичності, підвищеною увагою до суперечностей та глибоким зануренням у деталі. Аудитори цього типу схильні ставити складні запитання, перевіряти навіть очевидні твердження та демонструвати стійкість до зовнішнього впливу. Перевагою критичного стилю є його ефективність у виявленні аномалій, побудові логічно обґрунтованих суджень і формуванні незалежної позиції. Водночас у командному контексті цей тип може викликати певні труднощі – наприклад, затягування прийняття рішень, надмірну фрагментацію аналізу або домінування в обговоренні. Для ефективної



роботи критичні аудитори потребують середовища, в якому їхня ініціативність поєднується з чітко визначеними цілями й обмеженнями.

Надмірний тип реалізує скептицизм у формі тотальної недовіри до клієнта та, подекуди, до інших членів команди. Такий аудитор може інтерпретувати будь-яку невизначеність як ознаку шахрайства, вимагати непропорційно великий обсяг доказів, зосереджуватися на малоімовірних ризиках. Хоча цей тип може бути корисним у перевірках із високим рівнем ризику або в ситуаціях, що вже викликають підозри, у стандартних умовах надмірна підозрілість може призводити до нераціонального використання ресурсів, конфліктів у команді та зниження ефективності перевірки. Важливо, щоб аудитори з такими схильностями працювали в командах, де існує баланс між критичністю і прагматизмом, що дозволяє спрямувати їхню активність у конструктивне русло.

Застосування типології професійного скептицизму в управлінні аудиторськими командами відкриває можливості для цілеспрямованого формування складу груп з виконання завдання із урахуванням психологічної та когнітивної різноманітності. Усвідомлення переваг і обмежень кожного типу дозволяє керівникам завдань краще розподіляти ролі, формувати ефективні комунікаційні зв'язки та підтримувати динамічну рівновагу між довірою й критичністю. Збалансований склад команди, в якому представлені різні стилі мислення, сприяє виявленню більш широкого спектра ризиків, зменшенню впливу когнітивних викривлень та досягненню вищого рівня якості аудиторського судження.

Розвиток професійного скептицизму є ключовим завданням як аудиторської освіти, так і практики в межах корпоративного середовища. Оскільки скептицизм не є вродженою рисою, а формується через досвід, систематичне навчання та рефлексію, його цілеспрямоване формування вимагає комплексного підходу [5, с. 23]. Ефективні практики розвитку скептичного мислення охоплюють як формальні освітні ініціативи, так і елементи професійної культури й організаційних процесів.

В освітньому контексті особливої ваги набувають методи активного навчання, що стимулюють критичне мислення та етичну чутливість. Використання кейсів, змодельованих на основі реальних або наближених до практики ситуацій, дозволяє студентам зіткнутися з неоднозначністю, конфліктами інтересів і нестачею доказів – умовами, в яких і реалізується скептичне судження. Аналіз кейсів формує здатність бачити приховані ризики, ставити запитання та обґрунтовувати альтернативні рішення. Тематичні тренінги з розвитку професійного скептицизму спрямовані не лише на засвоєння стандартів, а й на опанування інструментів когнітивного аналізу, ідентифікацію упереджень та практику етичного самоконтролю. Значну роль відіграє міждисциплінарність, яка дозволяє вийти за межі вузької технічної підготовки й інтегрувати знання з психології, поведінкової економіки, права, управління ризиками. Таке розширення горизонту сприяє глибшому осмисленню поведінки клієнта, системи мотивацій у компаніях і механізмів ухилення від

відповідальності. Сертифікаційні програми, зокрема міжнародні кваліфікації (ACCA, CPA, CIA), часто містять окремі модулі або теми, присвячені професійному скептицизму, що свідчить про визнання його якості стратегічного значення в професії. Однак ефективність таких програм зростає тоді, коли вони супроводжуються живим навчальним процесом, орієнтованим на розвиток особистісної рефлексії, а не лише на перевірку знань.

У корпоративному середовищі важливим інструментом розвитку скептицизму є обмін досвідом між працівниками. Менторство дозволяє молодим аудиторам спостерігати, як досвідчені колеги формують судження в складних ситуаціях, аргументують свої сумніви, ініціюють додаткові перевірки. Це не лише передача технічних знань, а й демонстрація культури мислення, що ґрунтується на незалежності, відповідальності та гнучкості. Внутрішні форуми – семінари, дискусійні клуби, аналіз практичних кейсів – створюють простір для відкритого обговорення помилок, труднощів у прийнятті рішень та варіантів реагування на нетипові ситуації. Такі платформи сприяють відмові від шаблонного мислення та зміцнюють культуру конструктивного сумніву в межах організації. Участь у спільних міжфункціональних проєктах (наприклад, перевірки зі спеціалістами з ІТ, юристами чи експертами з оцінки) розвиває вміння враховувати альтернативні точки зору, що також є важливим аспектом скептичного мислення.

Використання сучасних технологій відкриває нові можливості для формування професійного скептицизму. Засоби візуалізації даних допомагають виявляти тренди, аномалії, нестандартні взаємозв'язки, які могли б залишитися непоміченими за традиційного аналізу. Інструменти аналітики, включно з програмами аналізу великих даних, дозволяють аудиторам глибше досліджувати поведінкові патерни, перевіряти гіпотези та формувати аргументовані судження. Застосування штучного інтелекту у процесі аудиту змінює характер скептичного мислення: з одного боку, технології підвищують точність і ефективність перевірок; з іншого – вимагають від аудитора додаткового рівня критичності у перевірці результатів, отриманих автоматизовано. Уміння поєднувати технічні висновки з професійним судженням стає визначальним чинником якості аудиту в умовах цифрової трансформації.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Проведене дослідження дозволило систематизувати ключові аспекти професійного скептицизму в аудиті та визначити його роль у забезпеченні якості аудиторських послуг. Основним результатом дослідження є розроблення концептуальної моделі професійного скептицизму, яка включає когнітивний, етичний та поведінковий виміри. Когнітивний вимір охоплює критичне мислення та аналітичність, етичний відображає внутрішню мотивацію до збереження неупередженості, поведінковий характеризується настороженістю до ризиків та готовністю до професійних дій. Запропонована типологія скептичного мислення включає чотири типи: довірливий, прагматичний, критичний та надмірний. Ця класифікація може використовуватися для діагностики та



розвитку персоналу в аудиторських організаціях, а також для формування збалансованих команд при виконанні завдань. Систематизовано чинники впливу на реалізацію професійного скептицизму на трьох рівнях: особистісному (допитливість, етична зрілість), професійному (освіта, досвід) та організаційному (корпоративна культура, системи мотивації). Така структуризація створює основу для цілеспрямованого розвитку компетентностей у сфері професійного скептицизму. Практичне значення результатів полягає у можливості підвищення якості аудиту через підвищення ефективності виявлення ризиків та оптимізацію командної роботи. Розроблені підходи можуть знайти застосування як в аудиторських фірмах для розвитку персоналу, так і в освітніх закладах при підготовці майбутніх аудиторів.

Перспективи подальших досліджень включають вивчення взаємодії професійного скептицизму з цифровими технологіями в аудиті, дослідження культурних особливостей його прояву в різних національних контекстах, розробку емпіричних інструментів для кількісного вимірювання рівня скептицизму. Актуальним є також аналіз застосування скептичного мислення в нових сферах аудиторської діяльності, зокрема в аудиті сталого розвитку та оцінці ESG-ризиків.

Таким чином, дослідження професійного скептицизму в аудиті залишається динамічною сферою наукових пошуків, що відкриває широкі можливості для подальшого розвитку як теоретичних концепцій, так і практичних інструментів забезпечення якості аудиторських послуг.

Список використаних джерел

1. Царенко О.В. Аналіз порушень суб'єктами аудиторської діяльності професійних вимог щодо якості аудиторських послуг за 2023 рік. *Актуальні питання контролю якості аудиторських послуг крізь призму результатів зовнішніх перевірок системи управління якістю*: матеріали вебінару комітету з контролю якості аудиторських послуг АПУ (01.04.2024 р.). URL: <https://www.apu.com.ua/2024/04/01/актуальні-питання-контролю-якості-а/> (дата звернення: 01.07.2025)
2. Туманян А. Поведінкові аспекти професійного судження та професійного скептицизму аудитора. *Економіка. Фінанси. Право*. 2024. № 6. С. 155–160. DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.6.32>
3. Головач В. В., Головач Т. А. Концепція професійного скептицизму аудитора та її генезис. *Економіка. Фінанси. Право*. 2022. № 2. С. 5–11. DOI: [https://doi.org/10.37634/efp.2022.12\(1\).3](https://doi.org/10.37634/efp.2022.12(1).3)
4. Голов С. Ф., Голубка Я. В., Костюченко В. М., Кузіна Р. В., Чижевська Л. В. Професійна етика бухгалтера: підручник. Житомир: ПП Рута, 2022. 260 с.
5. Москаль Н. В. Перешкоди у застосуванні професійного скептицизму в практиці аудиту. *Економіка. Фінанси. Право*. Київ, 2022. № 12/1. С. 21–24. DOI: [https://doi.org/10.37634/efp.2022.12\(1\).5](https://doi.org/10.37634/efp.2022.12(1).5)
6. Москаль Н. В. Оцінка рівня професійного скептицизму в практиці аудиту. *Облік, аналіз, аудит, оподаткування та фінансовий моніторинг в умовах глобалізаційних змін*: збірник матеріалів VIII міжнар. Наук.-практ. Конф. (Київ, 8 груд. 2022 р.). Київ, 2022. С. 164–166. URL: https://drive.google.com/file/d/17KLzVjG2IonGtPQgsRupaWNmAfU2upG_/view (дата звернення: 01.07.2025)
7. Москаль Н.В., Бандура З.Л., Кріль Я.Я. Сучасні аспекти управління якістю аудиторських



- послуг. *Економіка. Фінанси. Право*. 2023. № 10. С. 24–27. DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2023.10.5>
8. Карпенко Є. А., Коба О. В. Підвищення якості аудиту в умовах діджиталізації. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2022. Вип. 1(01). С. 56–61. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.1-9>
9. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг. Видання 2021 року. Частина 1. 1260 с. URL: [https://mof.gov.ua/storage/files/Hide/Міжнародні_стандарти_контролю_якості_аудиту_огляду_іншого_надання_впевненості_та_супутніх_послуг_видання_2021_року_частина_I\(2\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/Hide/Міжнародні_стандарти_контролю_якості_аудиту_огляду_іншого_надання_впевненості_та_супутніх_послуг_видання_2021_року_частина_I(2).pdf) (дата звернення: 01.07.2025)
10. Міжнародний кодекс етики професійних бухгалтерів. Видання 2023. 402 с. р. URL: <https://mof.gov.ua/storage/files/Hide/Міжнародний%20кодекс%20етики%202023.pdf> (дата звернення: 01.07.2025)

References

1. Tsarenko, O.V. (2024). Analiz porushen subyektamy audytorskoyi diyalnosti profesiynykh vymoh shchodo yakosti audytorskykh posluh za 2023 rik [Analysis of violations by audit entities of professional requirements regarding the quality of audit services for 2023]. *Aktualni pytannya kontrolyu yakosti audytorskykh posluh kriz pryzmu rezultativ zovnishnikh perevirok systemy upravlinnya yakistyu: materialy vebinaru komitetu z kontrolyu yakosti audytorskykh posluh APU: materials of the webinar of the audit services quality control committee of the APU*. (01.04.2024 p.). URL: <https://www.apu.com.ua/2024/04/01/актуальні-питання-контролю-якості-а/> [in Ukrainian].
2. Tumanian, A. (2024). Povedinkovi aspekty profesiinoho sudzhennia ta profesiinoho skeptyzizmu audytora [Behavioral aspects of professional judgment and professional skepticism of auditor]. *Ekonomika. Finansy. Pravo – Economics. Finance. Law*, 6, 155–160. DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.6.32> [in Ukrainian].
3. Holovach, V. V., Holovach, T. A. (2022). Kontsepsiia profesiinoho skeptyzizmu audytora ta yii henezys [The concept of professional skepticism of auditor and its genesis]. *Ekonomika. Finansy. Pravo – Economics. Finance. Law*, 2, 5–11. DOI: [https://doi.org/10.37634/efp.2022.12\(1\).3](https://doi.org/10.37634/efp.2022.12(1).3) [in Ukrainian].
4. Holov, S. F., Holubka, Ya. V., Kostiuchenko, V. M., Kuzina, R. V., Chyzhevska, L. V. (2022). Profesiina etyka bukhhaltera [Professional ethics of accountant]. Zhytomyr: PP Ruta [in Ukrainian].
5. Moskal, N. V. (2022). Pereshkody u zastosuvanni profesiinoho skeptyzizmu v praktytsi audytu [Barriers to the application of professional skepticism in audit practice]. *Ekonomika. Finansy. Pravo – Economics. Finance. Law*, 12/1, 21–24. DOI: [https://doi.org/10.37634/efp.2022.12\(1\).5](https://doi.org/10.37634/efp.2022.12(1).5) [in Ukrainian].
6. Moskal, N.V. (2022). Otsinka rivnia profesiinoho skeptyzizmu v praktytsi audytu [Assessment of the level of professional skepticism in audit practice]. *Oblik, analiz, audyt, opodatkovannia ta finansovyi monitorynh v umovakh hlobalizatsiinykh zmin: zbirnyk materialiv VIII mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 8 hrud. 2022 r.) – Accounting, analysis, audit, taxation and financial monitoring in the context of globalization changes: proceedings of the 8th International Scientific and Practical Conference*. Kyiv. 164–166. URL: https://drive.google.com/file/d/17KLzVjG2IonGtPQgsRupaWNmAfU2upG_/view [in Ukrainian].
7. Moskal, N. V., Bandura, Z. L., Kril, Ya. Ya. (2023). Suchasni aspekty upravlinnia yakistiu audytorskykh posluh [Modern aspects of audit services quality management]. *Ekonomika. Finansy. Pravo – Economics. Finance. Law*, 10, 24–27. DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2023.10.5> [in Ukrainian].
8. Karpenko, E.A., Koba, O.V. (2022). Pidvyshchennya yakosti audytu v umovakh didzhitalizatsiyi



- [Improving the quality of audit in conditions of digitalization]. *Tsyfrova ekonomika ta ekonomichna bezpeka – Digital economy and economic security*, issue 1(01), 56–61. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.1-9> [in Ukrainian].
9. International standards for quality control, auditing, review, other assurance and related services (2021). URL: [https://mof.gov.ua/storage/files/Hide/Міжнародні_стандарти_контролю_якості_аудиту_огляду_іншого_надання_впевненості_та_супутніх_послуг_видання_2021_року_частина_I\(2\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/Hide/Міжнародні_стандарти_контролю_якості_аудиту_огляду_іншого_надання_впевненості_та_супутніх_послуг_видання_2021_року_частина_I(2).pdf) [in Ukrainian].
10. International code of ethics for professional accountants (2023). URL: <https://mof.gov.ua/storage/files/Hide/Міжнародний%20кодекс%20етики%202023.pdf> [in Ukrainian].

Отримано:	28.07.2025	Beérkezett:	2025.07.28	Received:	28.07.2025
Прийнято до друку:	16.08.2025	Elfogadva:	2025.08.16	Accepted:	16.08.2025
Опубліковано:	30.09.2025	Megjelent:	2025.09.30	Published:	30.09.2025